

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

О М Е Л Ъ Ч Е Н К О Михайло Петрович

**ПРИНЦИП ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА
УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 -
цивільне право; сімейне право;
цивільний процес;
міжнародне приватне право.

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

КИЇВ - 1996

Дисертація

Дисертація виконана на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - **ШТЕФАН Михайло Йосипович**, академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти: **ПУШКАР Євген Георгійович**, доктор юридичних наук, професор;

ДЗЕРА Олександр Васильович, кандидат юридичних наук, доцент.

Провідна організація - Інститут держави та права ім.В.М.Корецького Національної Академії наук України.

Захист дисертації відбудеться "19" XII 1996 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.44. при Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м.Київ вул. Володимирська, 60, юридичний факультет, ауд. 253).

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "18" XI 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради кандидат юридичних наук, доцент

Боднар Т.В.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. У процесі політичних і соціально-економічних перетворень в Україні, спрямованих на розбудову демократичної правової держави, визначальна роль належить третій владі - судовій і, зокрема, одній з ланок її функціонування в сфері здійснення правосуддя в цивільних справах, яка виконує важливе завдання, визначене Конституцією України, по захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб та інтересів держави і суспільства.

Необхідність забезпечення ефективності у виконанні цих завдань вимагає великої уваги до правового регулювання механізму цивільного судочинства, пошуку науково-обґрунтованих шляхів його вдосконалення. Їхні напрямки концептуально визначені Конституцією України в системі основних засад судочинства та відображені в правовому статусі людини і громадянина, якими закріплені демократичні положення, вироблені вітчизняною і світовою практикою і наукою, та які підлягають відтворенню і розвитку в нормах цивільного процесуального права, зокрема, в змісті його принципів.

В системі принципів цивільного процесуального права самостійне і визначальне місце належить принципу об'єктивної істини, в якому закріплена одна з основоположних вимог, звернених до суду, яка зобов'язує повно і достовірно встановлювати фактичні обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Проблема встановлення істини в судочинстві відноситься до числа фундаментальних в теорії і практиці цивільного процесуального права і має як юридичне, так і широке соціально-правове значення. Принцип об'єктивної істини створює умови для функціонування механізму реалізації гарантованого Конституцією України права на судовий захист шляхом забезпечення результативності правореалізаційної діяльності в цивільному процесі та гарантуванням заінтересованим особам цивільної процесуальної діяльності комплексу

Діяльності
АН України

необхідних правомочностей, неупередженості судового розгляду справи і об'єктивності постановленого по ній рішення. Дослідженню проблеми істини приділялась значна увага в науці цивільного процесу, але наявні праці не вичерпали всіх її аспектів - численні положення залишилися поза увагою дослідників і є дискусійними.

Успішне проведення кодифікації цивільного процесуального права в рамках реалізації судової реформи на Україні вимагає одночасного концептуального, змістовного і юридичного аналізу принципу об'єктивної істини, повноти його відтворення в цивільному процесуальному праві, його зв'язку, "співробітництва" з іншими принципами системи - законністю, змагальністю, публічністю і інш. та процесуальних засобів, що забезпечують його реалізацію в цивільному судочинстві. Такий підхід дозволяє визначити рівень ефективності і реальності процесуального механізму встановлення судом істини у цивільних справах і судового захисту суб'єктивних прав і свобод громадян, юридичних осіб і інтересів держави та на цій основі внести пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання в забезпеченні його дійовості у всіх стадіях розвитку цивільного судочинства.

Актуальність теми дослідження впливає також з необхідності вирішення проблеми по забезпеченню досягнення істини в діяльності судів касаційної і наглядної інстанції, в стадіях перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами та судового виконання.

Отже, проблема дослідження об'єктивної істини має значення в питаннях функціонування і розвитку цивільного судочинства як однієї з гілок судової влади, і в теорії цивільного процесуального права, і в практиці реалізації його норм, і в процесуальній діяльності учасників процесу, і в нормотворчому процесі.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування, розроблення, детальне дослідження принципу об'єктивної істини, його діалектичної єдності з іншими принципами системи, його основних теоретичних і юридичних проблем та процесуальних засобів, які забезпечують встановлення істини судом.

Відповідно до поставленої мети на вирішення було визначено комплекс дослідницьких завдань, зокрема :

- дослідити питання суті, змісту і системи принципів цивільного процесуального права;

- розробити положення принципу об'єктивної істини і розкрити його дію у всіх стадіях цивільного судочинства;

- розкрити характер істини, яка встановлюється в цивільному процесі;

- дослідити взаємодію принципу об'єктивної істини з іншими принципами системи цивільного процесуального права;

- дослідити роль доказів і доказування як цивільних процесуальних засобів, що забезпечують встановлення судом об'єктивної істини;

- вивчити ефективність діючого цивільного процесуального механізму встановлення судом об'єктивної істини;

- виробити рекомендації, спрямовані на вдосконалення цивільного процесуального законодавства і практики його застосування.

Методологічну основу дисертаційного дослідження склали положення філософії, зокрема, діалектичний метод пізнання і окремі наукові методи: системний, порівняльний, формально-логічний і інш.

Теоретичною основою дослідження є праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: М.Г.Авдюкова, А.Т.Боннера, Л.А.Ванєєвої, М.А.Гурвича, Р.Е.Гукасяна, І.В.Іванова, А.А.Добровольського, П.П.Заворотька, І.М.Зайцева, Н.Б.Зейдера, А.Ф.Козлова, А.С.Козлова, В.П.Копніна, В.В.Комарова, С.В.Курильова, К.І.Комісарова, А.Г.Калпіна, А.Г.Коваленка, М.М.Міхеєнка, А.А.Мельникова, Ю.К.Осіпова, Е.Г.Пушкаря, В.М.Семенова, М.К.Треушнікова, В.Ф.Тараненка, Н.А.Чечіної, М.Й.Штефана, В.Н.Щеглова, Б.М.Юркова та інших вчених в галузі права і філософії.

Емпіричною основою дисертаційного дослідження стало вивчення опублікованих матеріалів судової практики Верховного Суду України і

обласних судів, а також вивчення конкретних цивільних справ, розглянутих судами м. Києва і Київської області.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона в науці цивільного процесуального права України є першим комплексним монографічним дослідженням принципу об'єктивної істини.

Найбільш повно новизна дисертації характеризується наступними основними положеннями, які виносяться на захист:

1. Принципами цивільного процесуального права є відтворені в його нормах ідейно-політичні, нормативно-керівні засади (основи), які виражають демократизм і специфічні властивості цивільного процесуального права, визначають перспективи його розвитку і забезпечують виконання завдань і функцій галузі права. Як ідейно-політичні основи принципи відтворюють погляди народу на цивільне процесуальне право в питаннях організаційної побудови судочинства в цивільних справах, процесуальної діяльності суду і процесуально-правового становища учасників процесу. Як нормативно-керівні основи принципи функціонують тому, що їх положення закріплюється в нормах цивільного процесуального права, а тому вони здатні в сукупному його матеріалі виконувати завдання і функції галузі права.

2. Принципом об'єктивної істини виступає закріплена в цивільному процесуальному праві вимога про достовірне встановлення судом фактичних обставин у справі, про повну відповідність висновків суду в рішенні дійсним обставинам справи, тим, що існували і існують в об'єктивному світі, в їх правовому значенні - тим юридичним фактам, що підтверджують вимоги та заперечення сторін та інші обставини, що мають істотне значення для справи.

Вимога до суду про відповідність його правової кваліфікації по справі дійсним правовідносинам сторін, їх правам і обов'язкам характеризує не принцип об'єктивної істини, а законності.

В судах касаційної і наглядної інстанції дія принципу об'єктивної істини характеризується вимогою до них про перевірку

достовірності повноти з'ясування судом першої інстанції обставин, що мають значення для справи, їх доведеності, а також відповідності висновків, викладених у рішенні, ухвалі, постанові, дійсним обставинам справи. А в стадії судового виконання - дії судді і судового виконавця при реалізації його функцій повинні відповідати фактам об'єктивної істини і забезпечувати реальне виконання.

3. Істина, яка встановлюється в цивільному судочинстві, є об'єктивною і у своєму змісті в діалектичній єдності включає елементи абсолютної і відносної істини.

4. Проаналізований взаємозв'язок між принципом об'єктивної істини і кожним з принципів системи цивільного процесуального права та зроблений висновок, що дія принципів законності, змагальності диспозитивності, безпосередності і інш. забезпечують встановлення судом істини по цивільній справі. Обґрунтовується існування в системі принципів цивільного процесуального права конституційного принципу публічності та, що його положення, звернене до суду, органів прокуратури, органів державного управління про необхідність здійснювати процесуальну діяльність в цивільному судочинстві на захист прав і інтересів громадян, які охороняються законом, юридичних осіб і держави, виступає надійною гарантією встановлення об'єктивної істини.

5. Цивільними процесуальними засобами встановлення об'єктивної істини по справі виступають докази і доказування.

Доказами у цивільній справі будуть будь-які фактичні дані, одержані з передбачених законом засобів, у визначеному ним порядку, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін і інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, а отже і встановлення об'єктивної істини.

Доказуванням виступає процесуально-логічна діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється у врегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямовується на з'ясування дійсних фактичних обставин у справі шляхом ствердження про юридичні

факти, зазначення на докази, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів.

6. Стаття 27 ЦПК України встановлює одним із засобів доказування пояснення сторін і третіх осіб. У той же час у процесуально-правовому положенні сторін перебувають заявники і заінтересовані особи у справах з адміністративно-правових відносин і окремого провадження, а також інші особи, які беруть участь у справі, і є суб'єктами доказування. В своїх поясненнях вони подають інформацію про фактичні дані, які мають значення для правильного вирішення справи, одержаної у формі особистого сприйняття чи від інших джерел. А це свідчить про те, що їх пояснення виступає засобом доказування і цим положенням доцільно було б доповнити ст.27 ЦПК.

В законодавчому порядку підлягає вирішенню проблема про розширення засобів доказування за рахунок використання звукозапису, кінознімання, телебачення і інш. Доповнення переліку засобів доказування за рахунок технічних засобів і встановлення нормативних правил про процесуальний порядок їх одержання і дослідження сприятиме встановленню істини по справі.

7. Чинним цивільним процесуальним законодавством не передбачені надійні гарантії, котрі б забезпечували об'єктивність пояснення сторін і третіх осіб про фактичний склад спірної справи. Виходячи з необхідності встановлення істини по справі, виконання судом обов'язку по правильному вирішенню справи і ефективності функціонування цивільного судочинства доцільно було б доповнити ЦПК нормою права, якою встановити за дачу сторонами і третіми особами завідомо неправдивих пояснень про фактичний склад справи підвищену штрафну відповідальність, а також кримінальну, як це має місце стосовно свідка і експерта.

8. Врегулювати в ЦПК процесуальний порядок проведення комплексної експертизи та передбачити примірний перелік справ, у яких необхідне обов'язкове проведення окремих видів експертизи, зокрема: для визначення психічного стану сторони при укладанні

угоди, коли вона була дієздатною, але перебувала в такому стані, що не могла розуміти своїх дій і керувати ними; для визначення шкоди, нанесеної здоров'ю при розгляді справи про відшкодування шкоди; для встановлення здатності свідка правильно сприймати і оцінювати дії, що мали місце в минулому.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження визначається тим, що вони можуть бути використані: в подальшій теоретичній розробці принципів цивільного процесуального права і гарантій їх реалізації; в діяльності нормотворчих органів при розробці і реалізації основних положень реформи цивільного процесуального законодавства, зокрема, при підготовці нової редакції ЦПК України; в судовій практиці при підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України та при реалізації норм цивільного процесуального законодавства; судьями, прокурорами, адвокатами, юрисконсультами; в навчально-методичній роботі при викладенні курсу і спецкурсів з цивільного процесу України.

Апробація наслідків дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка, де була прорецензована і обговорена.

Окремі теоретичні положення дисертації були використані автором при читанні лекцій і проведенні практичних занять зі студентами та висвітлені в наукових статтях. Авторські пропозиції щодо внесення доповнень в нормативні регулювання окремих засобів доказування і встановлення санкцій відповідальності сторін і третіх осіб за неправдиві повідомлення про фактичний склад обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, надіслані до Комісії по підготовці нового ЦПК України.

Структура дисертації зумовлена метою та завданням дослідження і складається з вступу, трьох глав, п'ятнадцяти параграфів, висновку і списку використаної літератури.

Основний зміст і висновки дослідження

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її мета, завдання, теоритична і емпірична основа; характеризується наукова новизна дисертації, практичне значення і апробація наслідків дослідження.

Глава перша “Юридичні і теоретичні проблеми принципу об’єктивної істини в цивільному процесуальному праві України” складається з трьох параграфів.

В першому параграфі “Визначення принципів цивільного процесуального права і їх системи” розкривається поняття принципів цивільного процесуального права, характеризуються їх ознаки, а також система принципів.

На підставі аналізу загальнотеоретичних і цивільно - процесуальних положень вчення про принципи права в дисертації обґрунтовується, що на визначення принципів цивільного процесуального права як “основних засад організації і діяльності суду”, “побудови процесу в цілому”, як “загальних начал”, “керівних положень” вплинуло правило ч.3 ст.11 ЦПК України про можливість розгляду справи при відсутності закону на основі загальних начал законодавства України.

З метою визначення поняття і розкриття суті принципів цивільного процесуального права дисертант виходить з загально-теоретичних положень, що їх матеріальною основою виступають суспільні, виробничі відносини, економічні і духовні потреби народу України. Вони формують його ідейно-політичні погляди, виразниками яких виступає народ безпосередньо або через обраних депутатів, політичні партії, громадські і інші об’єднання, які відтворюються в цивільному процесуальному праві і стають його нормативно-керівними засадами, основами або принципами.

Як нормативно-керівні засади або основи, принципи функціонують тому, що їх положення закріплені в нормах цивільного процесуального права і здатні в сукупному його матеріалі виконувати функції і завдання даної галузі права. Нормативне відтворення

принципів в цивільному процесуальному праві проведено в окремих нормах-принципах (ст.8 ЦПК незалежність суддів і підкорення їх тільки закону, ст.10 ЦПК - гласність судового розгляду і інш.) та в змісті численних норм права (принцип об'єктивної істини - ст.15, 30,62,162,202 і інш. ЦПК, принцип диспозитивності - ст.4,5,99, 103, і інш. ЦПК).

На думку дисертанта, принципи цивільного процесуального права України мають такі характеризуючі ознаки: їх передумовою виступають ідеї, погляди народу, обумовлені суспільними економічними відносинами; виступають як трансформовані ідейно-політичні в нормативно-керівні засади (основи) цивільного процесуального права, виражені в нормативному матеріалі (цивільному процесуальному законодавстві); визначають демократизм і гуманізм цивільного процесуального права; сумісно з предметом і методом правового регулювання характеризують галузеву специфіку і індивідуальність цивільного процесуального права; сприяють визначенню шляхів і напрямків розвитку і удосконалення норм цивільного судочинства.

Принципи цивільного процесуального права тісно взаємопов'язані між собою і в сукупності складають певну систему, яка перебуває в постійному діалектичному розвитку і оновленні. В дисертації обґрунтовується про входження до системи таких принципів цивільного процесуального як публічності (офіційності), раціональної процесуальної форми, неможливості процесуального сумісництва і розкривається їх зміст.

На думку автора, для виявлення специфічних властивостей, принципи можна класифікувати за такими підставами: по дії в системі права - на загальні, міжгалузеві і галузеві; за формою нормативного закріплення - конституційні і закріплені законодавством про судочинство; за предметом регулювання - на принципи організації правосуддя і принципи процесуальної діяльності, а також на принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності і принципи, які визначають процесуальну форму.

У відповідності з такою класифікацією принцип об'єктивної істини є міжгалузевий, закріпленим законодавством про судочинство, функціональний, відноситься до регулювання змісту процесуально-правового положення суду.

В другому параграфі "Поняття принципу об'єктивної істини" зазначений принцип цивільного процесуального права України розглядається як закріплена в ньому одна з основоположних вимог про достовірне встановлення судом фактичних обставин по справі, про повну відповідальність висновків суду в рішенні дійсним обставинам справи, які існували і існують в об'єктивному світі. В такому розумінні принцип об'єктивної істини визначений у ст.15 ЦПК, в якій закріплена вимога до суду про встановлення об'єктивної істини і визначаються шляхи досягнення істини - з метою всесторонньої охорони інтересів особи - всебічне, повне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи. Їх зміст розкривається в роботі і робиться висновок, що об'єктивна істина складає не тільки зміст даного принципу, але і завдання цивільного процесу.

В дисертації розглядається розповсюджена в теорії цивільного процесу концепція, за якою до змісту істини включені не тільки висновки суду про фактичний склад, але також про правову кваліфікацію взаємовідносин сторін, про їх права і обов'язки, про громадсько-політичну оцінку фактичного складу справи. На думку автора включення до змісту принципу об'єктивної істини правової і громадянсько-політичної оцінки фактичного складу справи свідчить про її помилковість.

Суд дійсно повинен зробити правову оцінку встановленим фактом, але дисертант вважає, що це вже питання про правильне застосування закону, який складає зміст самостійного принципу законності. Правова кваліфікація взаємовідносин сторін носить не об'єктивний, а суб'єктивний характер, тоді коли дійсно встановлені фактичні обставини ніким неможуть бути замінені і змінені, юридична кваліфікація може бути помилковою і змінена судом касаційної і наглядової істанції у порядку зміни і постановлення

нового рішення. У випадках виявлення неправильного встановлення фактичних обставин і неправильного застосування норм права, настають різні правові наслідки (ст.311-314 ЦПК).

Щодо моральної оцінки, то вона має присутність у справах про розірвання шлюбу, зміну місця проживання дітей, захист честі і гідності і інш., але не як самостійна категорія, а як складова частина правової оцінки і в такому обсязі, в якому це впливає з діючих норм, які підлягають застосуванню до конкретних правовідносин. Надання самостійного значення моральній оцінці привело б до того, що суд при вирішенні справи повинен був керуватися не вимогою норм права, а доцільністю їх застосування, що веде до порушення законності.

В цьому параграфі на основі аналізу конкретних процесуальних норм розглядаються особливості дії принципу об'єктивної істини в стадіях провадження справ в касаційній і наглядовій інстанціях, перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами і судовому виконанню, які встановлюються в умовах цих стадій способами, властивими для процесуальної діяльності судових органів і судового виконання в межах мети і завдань стадій, точно встановлених законом.

В третьому параграфі дисертації досліджується характер істини, яка встановлюється в цивільному процесі.

Проаналізувавши наявні в юридичній науці різні точки зору на питання про характер істини, яка встановлюється в судочинстві при розгляді конкретних цивільних справ, - чи є вона абсолютною чи відносною, дисертант приєднується до погляду тих вчених, за яким істина, що встановлюється в судочинстві є об'єктивною істиною, яка втілює в собі в діалектичній єдності елементи абсолютної і відносної істини. Абсолютність істини полягає в досягненні такого знання, яке зберігається, залишається незмінним, не дивлячись на всі подальші зміни загальної системи знань про обставини справи. Але абсолютність істини в складі загальних знань частіше всього відноситься тільки до частини цих обставин і в цьому розумінні вона

носить абсолютно-відносний характер. Суд повинен з абсолютною достовірністю встановити чи існують юридичні факти, які входять в предмет доказування і підлягають з'ясуванню по конкретній справі, але немає необхідності в надзвичайному повному вивченню всіх інших обставин справи, які не мають для її розв'язання істинного значення.

В главі другій “Принцип об'єктивної істини в системі принципів цивільного процесуального права”, яка складається з дев'яти параграфів, визначається місце принципу в системі, його способи і форми взаємодії і взаємозабезпеченості з іншими принципами. Обґрунтовується, що принцип законності /§1/ виражає необхідний стан правового механізму у здійсненні правосуддя, закріплює обов'язок суду вирішувати справи у повній відповідності з законом і обов'язок учасників процесу дотримуватись законів, і цим самим виступає гарантією функціонування принципу об'єктивної істини. Розгляд цивільних справ проводиться за ЦПК України процесуальною формою доказової діяльності, визначених ним процесуальних засобів і гарантій їх реалізації, необхідних для з'ясування дійсних обставин по справі, встановлення об'єктивної істини.

В цивільному процесі України принцип змагальності / §2/ перебуває в нерозривному зв'язку і гармонійному поєднанні з принципом об'єктивної істини. Змагальність, як демократична організаційна і процесуальна основа створює максимально сприятливі умови для відшукування істини. Широкі можливості сторін і інших осіб, які беруть участь у справі, визначати і використовувати докази і засоби доказування в провадженні по справі при сприянні суду, які складають зміст принципу змагальності, спрямовуються на виконання обов'язку по доказуванню фактичного складу по справі, на який вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, на встановлення дійсних обставин, істини по справі.

Принцип публічності / §3/ - надані законом можливості прокурору, органам державного управління, іншим об'єднанням

громадян порушувати цивільну справу в суді і вступати в процесі по справі з метою захисту прав інших осіб, громадських і державних інтересів, а також визначені обов'язки суду сприяти особам, які беруть участь у справі, у здійсненні ними прав, контролювати їх розпорядчі дії, вирішувати питання про залучення до справи доказів і інш. створюють необхідні умови для ефективної процесуальної діяльності, спрямованої на всебічне, повне і об'єктивне встановлення всіх обставин, що мають істотне значення для справи і тим самим посилюють наявні процесуальні гарантії в досягненні у судочинстві по цивільних справах об'єктивної істини.

Принцип диспозитивності /§4/ гарантує особам, які беруть участь у справі, вільно здійснювати свої матеріальні і процесуальні права і виконувати процесуальні дії у провадженні по справі і цим самим впливає на розвиток судочинства, на процес пізнання фактичного складу істотних для справи обставин, на встановлення їх істинності і належний захист судом прав заінтересованих осіб.

Принцип здійснення правосуддя в цивільних справах на засадах рівності громадян перед законом і судом /§5/ гарантує для них рівну можливість бути будь-яким учасником цивільного процесу і здійснювати його права і обов'язки в тому числі і спрямовані на відшукання істини. Рівна можливість для сторін - позивача і відповідача у здійсненні ними суб'єктивних прав і виконанні обов'язків складає зміст самостійного принципу рівноправності сторін. Проаналізувавши нормативне його закріплення дисертант робить висновок, що дія цього принципу розповсюджується також на інших осіб, які беруть участь у справі, а назва не відповідає змісту, тому пропонується його назвати принципом рівних процесуальних можливостей осіб, які беруть участь у справі. Зазначені суб'єкти можуть на рівній диспозитивній і змагальній основі, спрямовувати свою доказову діяльність на всебічне, повне і об'єктивне з'ясування судом дійсних обставин справи. Встановлення судом об'єктивної істини по справі забезпечується принципом рівних процесуальних

можливостей осіб, які беруть участь у справі, в їх загальній і диспозитивній діяльності.

Встановленню дійсних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, забезпечує обов'язок суду безпосередньо дослідити докази по справі і сприйняти фактичні матеріали незмінним складом суду / §6/. цьому сприяє також раціональне функціонування усної і письмової форм виконання процесуальних дій.

Законодавче визначення гласного процесуального порядку провадження по справі / §7/ - відкритості розгляду цивільної справи для громадськості, населення і відкритість всіх матеріалів по ній для осіб, які беруть участь у справі, забезпечує авторитет суду і створює належні ділові умови для з'ясування повноти, всебічності і об'єктивності фактичного складу справи, для відшукування істини і торжества справедливості.

Принцип недоторканості особи надає можливість учасникам цивільного процесу у встановленому ЦПК порядку вільно і незалежно проводити свою процесуальну діяльність у судочинстві і сприяти суду в з'ясуванні дійсних обставин, які мають істотне значення для справи / §8/. Узгоджується з функціонуванням в цивільному процесі принципу об'єктивної істини принцип недоторканості житла. Питання, які виникають при покладанні стягнення на житловий будинок при примусовому виконанні рішення суду, повинні вирішуватися судом і судовим виконавцем у відповідності з вимогою принципу об'єктивної істини.

В цьому параграфі розкривається також взаємодія досліджуваного принципу з принципом охорони особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень. Розбудова України як правової держави на перше місце поставила законодавче забезпечення політичних, майнових, інших особистих немайнових прав громадян, їх законних інтересів, тому охорона таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень повинна не перешкоджати, а сприяти здійсненню

судового захисту прав. А так, як реальність судового захисту залежить від встановлення судом по справі об'єктивної істини, то виникає необхідність внесення в діюче законодавство змін, які б надавали можливості суду, у виключних випадках, коли факти, про які повідомляється в листуванні і телеграмах є єдиними джерелами інформації для підтвердження обставин предмету доказування по справі, знімати з них таємницю з розповсюдженням звичайного правового режиму, передбаченого ЦПК для письмових доказів.

В главі досліджується також вплив функціонування принципів колегіального і одноособового розгляду цивільних справ, незалежності суддів і підкорення їх тільки закону на досягнення істини по справі /§9/. Колегіальність розгляду цивільних справ створює для цього більш сприятливі умови.

Глава 3 “Докази і доказування як процесуальні засоби встановлення об'єктивної істини по цивільній справі” складається з трьох параграфів. В першому параграфі “Зміст і процесуальна форма доказів” на основі ст.27 ЦПК розкриваються характеризуючі ознаки доказів, їх зміст, процесуальна форма вираження і процесуальний порядок їх одержання і дослідження. Зміст доказів складають будь-які фактичні дані про обставини, що обґрунтовують вимоги або забезпечення сторін або інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Процесуальна форма доказів - засоби доказування: пояснення сторін і третіх осіб, показання свідків, письмові і речові докази, висновки експертів втілюють в собі інформацію про фактичні дані. На думку автора таку процесуальну роль виконують також пояснення інших осіб, які беруть участь у справі, звукозапис, кінозйомка, відеозапис, тому вони підлягають законодавчому включенню до складу засобів доказування, визначенням в ЦПК процесуального порядку їх одержання, що буде сприяти встановленню істини по справі.

Неодмінною ознакою доказів є положення про одержання і дослідження доказів (змісту і процесуальної форми) у встановленому

законом процесуальному порядку, який покликаний забезпечити повне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи.

В роботі проаналізована класифікація доказів за характером зв'язку фактичних даних з фактами, що підлягають відшкодуванню на прямі і побічні; за процесом формування даних про факт - на первісні і похідні; за джерелом одержання судом - на особисті і речові та розкривається їх роль в доказовій діяльності по встановленню істини по справі.

В параграфі другому "Доказування як процесуально-логічна діяльність осіб, які беруть участь у справі, і суда" досліджується комплекс питань, які входять до змісту доказування і його роль у встановленні істини у справі. Вихідним є положення, що в цивільному судочинстві основою у розгляді справи виступає доказування, процесуальна і логічна діяльність осіб, які беруть участь у справі, і суда, спрямована на встановлення об'єктивної істини наявності чи відсутності фактичних даних, необхідних для вирішення справи.

Розглядаючи питання про суб'єктів доказової діяльності, автор вважає, що ними є не тільки сторони а всі особи, які беруть участь у справі /ст.99/, громадськість /ст.161/, суд /ст.15,30, і інш./. Доказування поєднує в собі процесуальну /практичну/ діяльність з логічною (розумовою) діяльністю, які врегульовані відповідно нормами цивільного процесуального права і законами логічного мислення, про що говориться в ст.62 ЦПК. На підставі аналізу норм ЦПК до змісту доказування на думку дисертанта підлягає виключенню не тільки процесуальна діяльність суб'єктів доказування по збиранню, дослідженню і оцінці доказів, але і процесуальна діяльність по утвердженню юридичних фактів, необхідних для розв'язання справи, з зазначенням на докази, які їх підтверджують(п.4,5 ст.137 ЦПК).

Кожний з цих ступенів доказування від незнання до одержання знань про фактичні обставини справи, встановлення істини розглядається в роботі в рамках передбачених ЦПК процесуальних форм.

Достатня увага приділяється дослідженню доказів, як безпосередньому сприйняттю і вивченню складом суду в судовому засіданні інформації про фактичні дані, а також оцінці доказів.

Розглянувши дискусійне положення про склад суб'єктів, оцінці доказів, дисертант вважає, що так, як суб'єктами доказової діяльності, виступають також особи, які беруть участь у справі, і представники громадськості, то вони також будуть суб'єктами оцінки доказів, але їх оцінка носить рекомендований характер, а суду - владний: попередній і контрольний.

В роботі розкривається їх зміст а також зміст оцінки доказів за законами логіки і за законами цивільно процесуального права на підставі правил оцінки доказів, встановлених ст.62 ЦПК. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням суддів сприяє встановленню істини по справі, тому що тільки судді вирішують питання про достовірність доказів, істинність чи неправдивість наявних в доказах даних, достатність їх для завершального правильного висновку. Оцінка доказів на основі всебічного, повного і об'єктивного розгляду в судовому засіданні всіх обставин в їх сукупності надає можливість використання і дослідження доказів у такому обсязі, який буде достатній для істинного висновку. Правило, за яким при оцінці ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили діє як гарантія для встановлення істини по справі.

Всебічне, повне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин у справі досягається доказуванням, спрямованість якого визначається його предметом. Правильне визначення предмету робить доказування організованим, плідним і забезпечує встановлення істини.

Автором роботи на підставі аналізу ст.27,30 ЦПК робиться висновок, що предмет доказування складають: обставини, на яких позивач обґрунтовує свої вимоги; обставини, на яких відповідач обґрунтовує свої заперечення; інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. В дисертації розкривається їх зміст і особливості. Звертається увага на уважне ставлення до визначення фактів предмету доказування, склад яких встановлений

нормами матеріального права, які носять загальний, відносно визначений характер і у застосуванні яких допускаються найчастіше помилки в судовій практиці.

Проаналізовані загально відомі факти, приюдиціальні факти і факти, які згідно закону припускаються встановленими (законні презумпції), які входять до предмету доказування, але відповідно ст.32 ЦПК не потребують доказування. Зазначається, що на відміну від загальновідомих і приюдиціальних фактів, законні припущення санкціонуються законом або впливають з його змісту (ст.448 ЦК, ст.54 КШС України), можуть носити суперечливий характер і бути спростованими. Вони не є істиною, а приймаються за істину тому, що сформульоване законом положення відображає найбільш звичайне і ймовірне явище, основане на високому ступені достовірності і досвіду, перевірених практикою.

Правильному встановленню фактичного складу обставин по справі, що складають предмет доказування, допомагає правило про належність доказів і правило про допустимість засобів доказування, сутність яких на конкретному аналізі нормативного і фактичного матеріалу розглянута в цій частині дисертації.

Третій параграф цієї глави присвячений розкриттю значення окремих засобів доказування у встановленні об'єктивної істини по справі.

При аналізі пояснення сторін і третіх осіб, як засобу доказування, вказується, що сторони є суб'єкти спірних матеріальних правовідносин і цивільного процесу, мають юридичну заінтересованість у справі і повніше, ніж інші особи, які беруть участь у справі, можуть надати інформацію по суті спору, але їх пояснення не завжди можуть мати об'єктивний характер, в зв'язку з чим істина пояснень повинна бути перевірена і підтверджена іншими доказами.

Об'єктивність їх пояснень забезпечується моральними, а не правовими гарантіями. Виходячи з необхідності встановлення об'єктивної істини по справі, виконання судом обов'язку по правильному вирішенню справи і ефективності функціонування

правосуддя, такі санкції необхідні. Пропонується за дачу неправдивих повідомлень встановити штрафну і кримінальну відповідальність, що має місце стосовно свідка і експерта.

У встановленні об'єктивної істини в процесі доказування по цивільній справі широко використовуються показання свідка - особи, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. В дисертації розкриваються умови, необхідні для виконання функцій свідка, належність його показань, їх допустимість, порядок залучення свідків до участі в процесі, дослідження їх показань, обов'язки свідків і їх відповідальність.

Розглядаючи особливості свідчень неповнолітніх осіб, автор не погоджується з повною забороною використання їх свідчень з моральних підстав і вважає, що в кожному конкретному випадку їх залучення судом може мати місце у виключних випадках, коли інформацію про факти по справі не можна одержати з інших джерел, а також з урахуванням судом рівня їх розумового розвитку і психологічного стану.

В зв'язку з тим, що опосередкована форма сприйняття свідком фактів з повідомлень інших осіб створює всі умови для неправильного їх встановлення, в дисертації пропонується доповнити ЦПК нормою права, в якій закріпити правило, що не можуть бути доказами факти, повідомлені свідком, якщо він не може зазначити джерело своїх свідчень.

Для з'ясування дійсних обставин фактичного складу справи, що обґрунтовують підстави вимог і заперечень сторін в доказову діяльність широко залучаються письмові докази. В дисертації характеризуються їх поняття, визначальні ознаки, відмінність від письмових пояснень сторін і третіх осіб; їх поділ на: офіційні і неофіційні, розпорядчі і інформаційні, прості і нотаріально засвідчені, а також їх сутність і значення, порядок подання, витребування і дослідження письмових доказів.

При дослідженні письмових доказів може виникнути необхідність у спеціальних пізнаннях експерта для перевірки

наявності в ньому підроблень. В ЦПК України відсутнє правове регулювання порядку провадження про перевірку наявності підроблення в письмових документах, тому автор пропонує вирішити це питання в законодавчому порядку.

Тут же розкривається доказове значення і специфічні особливості використання даних особистої переписки, телеграфних повідомлень, як доказів і їх дослідження в цивільному процесі, таємниця яких охороняється законом і складає зміст конституційного принципу охорони особи.

В доказовій діяльності по встановленню істини по справі самостійне місце належить речовим доказам-предметам, які свідчать своїми якостями про обставини, які мають значення для справи.

В дисертації аналізуються питання речових доказів, відмінність їх від письмових, порядок витребування, подання і дослідження, зберігання і забезпечення. Автор критично оцінює пропозицію, висунуту в теорії цивільного процесу, про введення в процес дослідження доказів спеціаліста, не призначеного експертом, оскільки такі функції вже виконують органи державного управління (ст.121 ЦПК), які дають висновок про факти і право з спірної справи.

В дисертації зроблений аналіз висновку експерта, як засобу доказування, необхідного для встановлення істинності фактичних обставин цивільної справи. Розглядаються питання про суть експертизи, додаткову і комплексну експертизу, порядок дослідження висновків експертів, процесуальні права і обов'язки експерта, його відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку.

Дисертант підтримує висунуту в юридичній літературі пропозицію про закріплення в ЦПК переліку справ, по яких проведення експертизи обов'язкове, і зазначає, що особливої уваги для встановлення істини заслуговує перевірка і оцінка різних за змістом і характером висновків експертів і органів державного управління, зроблених по спірній справі, в сукупності з іншими, наявними доказами.

В роботі даються висновки і пропозиції за наслідками дисертаційного дослідження.

По темі дисертації опубліковані такі роботи:

1. Омельченко М.П. Взаємодія принципів об'єктивної істини, законності і змагальності //Ерліхівський збірник, Чернівці, 1994. - №1. - С.11-16.
2. Омельченко М.П. Судова реформа і необхідність зміни в правовому регулюванні принципу об'єктивної істини в цивільному процесуальному праві України //Ерліхівський збірник, Чернівці, 1994. - №1. - С.24-28.
3. Омельченко М.П. Проблеми об'єктивної істини в цивільному процесуальному праві України. Навчальний посібник. //Фінансово-правовий коледж Київського університету ім. Тараса Шевченка, Київ, 1996.
4. Омельченко М.П. Докази і доказування як процесуальні засоби встановлення об'єктивної істини по цивільній справі. Навчальний посібник. //Фінансово-правовий коледж Київського університету ім. Тараса Шевченка, Київ, 1996.
5. Омельченко М.П. Принцип об'єктивної істини в системі принципів цивільного процесуального права. Навчальний посібник. //Фінансово-правовий коледж Київського університету ім. Тараса Шевченка, Київ, 1996.

Mikhail Omelchenko

**The Principle of Objective Truth
in the Civil Procedure Law of Ukraine**

A dissertation competing for the Candidate degree in Jurisprudence in speciality 12.00.03 - civil law; family law; civil procedure law; international private law.

Kiev University named after Taras Shevchenko, 1996.

The work gives a detailed analysis of the principle of objective truth, its dialectical unity with other principles of the system; its main theoretical and juridical problems and means of legal procedure which provide for the truth establishment by the court. Investigated is the role of evidence and proof as the civil and legal procedure methods ensuring the objective truth establishment by the court. Suggestion on the improvement in the law of civil procedure and its practical administration are formulated.

М.П. Омельченко

**Принцип объективной истины
гражданского процессуального права
Украины**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право; семейное право; гражданско-процессуальное право; международное частное право.

Киевский университет им. Тараса Шевченко, 1996.

В работе дается детальный анализ принципа объективной истины, его диалектического единства с другими принципами системы; его основных теоритических и юридических проблем и процессуальных средств, обеспечивающих установление истины судом. Исследуется роль доказательств и доказывания как гражданско-процессуальных средств, обеспечивающих установление судом объективной истины. Сформулированы предложения по совершенствованию гражданско-процессуального законодательства и его практическому применению.

Ключові слова:

Система принципів, принципи цивільного процесу, об'єктивна істина.

Зам. № ~~6-016~~ Тираж 100 прим.
Надруковано у "Поліграфцентрі Київського університету
ім. Тараса Шевченка"
252017, Київ, бульвар Т. Шевченка, 14.

431209

AB 36.259